

การศึกษาเปรียบเทียบญาณวิทยาของปรัชญาasangขะกับพุทธปรัชญาเถรวาท
A Comparative Study of Epistemology of Samkhya
and Theravada Buddhist Philosophy

บุญหลง คำบาง

Boonlong Khambang

วิเชียร ชาบุตรบุญทริก, พระปลัดกิตติ ยุตติธโร

Wichian Chabutbuntri, Phra Palad Kittti Yuttidharo

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Buriram Buddhist Collage, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

E-mail: khambang.long@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาญาณวิทยาของปรัชญาasangขะ 2) ศึกษาญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาท 3) ศึกษาเปรียบเทียบญาณวิทยาของปรัชญาasangขะกับพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า

พุทธปรัชญาเถรวาท คือหลักคำสอนเกี่ยวกับญาณวิทยานั้น คือ สมมติสัจจะเป็นความจริงโดยสมมติ ซึ่งประเด็นสำคัญของญาณวิทยา ได้แก่ 1) ขอบข่ายและบ่อเกิดความรู้ สุตมยปัญญา คือปัญญาหรือความรู้ที่เกิดขึ้นจากการฟัง จินตามยปัญญา คือปัญญาหรือความรู้ ที่เกิดจากความคิดและการพิจารณาหาเหตุผล และภาวนามยปัญญา คือปัญญาที่เกิดขึ้นเพราะการฝึกฝน อบรมและลงมือปฏิบัติสมาธิ 2) ธรรมชาติและลักษณะของความรู้ โดยสรุปแล้ว มี 2 ประเภท คือ ความรู้แบบประจักษ์ หรือความรู้แบบสมมติ คือการรู้อันต่าง ๆ ด้วยความประจักษ์โดยอาศัยประสาทสัมผัสทั้ง 5 เป็นความรู้แบบสมมติสัจจะ และความรู้แบบอัมฤตัตถิญาณ หรือความรู้แบบปรมาตมสัจจะ คือความรู้ที่เกิดขึ้นจากภายในจิต และ 3) เกณฑ์ใช้ในการตัดสินความรู้ มี 3 ขั้นตอน คือ ความรู้ที่เกิดจากความสัมพันธ์กับข้อปฏิบัติ ความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติตรงข้ามกัน และความรู้ที่สนับสนุนข้อปฏิบัติ

การเปรียบเทียบความแตกต่างและความเหมือน 1) ขอบข่ายของความรู้ของปรัชญาasangขะ มี 3 คือ (1) การประจักษ์ (2) การอนุมาน และ (3) การบอกเล่าของคัมภีร์ ส่วนขอบข่ายของความรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาท (1) สมมติสัจจะ คือความจริงโดยสมมติ (2) สภาวสัจจะ คือความจริงตามสภาวะ (3) ปรมาตมสัจจะ คือความจริงขั้นปรมาตม (4) อริยสัจ คือความจริงอย่างยิ่ง 2) บ่อเกิดของความรู้ของปรัชญาasangขะ คือ (1) ประจักษ์

ได้รับบทความ: 31 พฤษภาคม 2565; แก้ไขบทความ: 25 กรกฎาคม 2565; ตอรับตีพิมพ์: 27 กรกฎาคม 2565

Received: May 31, 2022; Revised: July 25, 2022; Accepted: July 27, 2022

ประมาณ (2) अनुमानประมาณ (3) ศัพทประมาณ ส่วนบ่อเกิดความรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาทมี 3 ประการ ซึ่งมีความแตกต่างกัน คือ (1) สุตมยปัญญา คือปัญญาหรือความรู้ที่เกิดขึ้นเพราะการฟัง (2) จินตามยปัญญา คือปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากความคิด (3) ภาวนามยปัญญา คือปัญญาที่เกิดขึ้นเพราะการฝึกฝน 3) ธรรมชาติและลักษณะของความรู้ในปรัชญาasanghyami 3 ประเภท คือ (1) ความรู้ประจักษ์ คือความรู้ที่เรารับรู้โดยตรงทางประสาทสัมผัส (2) ความรู้จากการอนุมาน คือความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ยังไม่ได้ประจักษ์โดยผ่านสิ่งที่ประจักษ์แล้ว และ (3) ความรู้จากการบอกเล่า คือความรู้จากการบอกเล่าของผู้ที่เชื่อถือได้ ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทความรู้มี 2 แบบ คือ (1) ความรู้แบบประจักษ์ คือความรู้แบบสมมติ (2) ความรู้แบบอวิชฌตักญาณ คือความรู้แบบปรมาตมจะหลักเกณฑ์ใช้ในการตัดสินความรู้ ปรัชญาasanghyami 3 ประการ คือ (1) ประมาตะ ผู้รู้ (2) ประเมยะ อารมณ์ที่ถูกรู้ (3) ประมาณะ บ่อเกิดแห่งความรู้ ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทใช้หลักกาลามสูตร 10 ประการเป็นเกณฑ์ตัดสินความรู้

คำสำคัญ: ญาณวิทยา, ปรัชญาasanghyami, พุทธปรัชญาเถรวาท

Abstract

The purpose of the research were: 1) to study the epistemology of Samkhya philosophy; 2) to study the epistemology of Theravada Buddhist Philosophy; 3) to comparative study of the Epistemology of Samkhya Philosophy and Theravada Buddhist Philosophy. This is a qualitative research by studying from the Tripitaka, Buddhist scriptures related papers and the research which analyzes the data by analytical methods.

The research result found that:

Theravada Buddhist Philosophy is that the doctrine of epistemology is assuming that the truth is fictitious. The important issues of epistemology are: (1) the scope and source of knowledge; Sutamayapañña is wisdom or knowledge that arises from listening; Jintamayapañña is wisdom or knowledge caused by thought and reasoning and Phawanamayapañña is the wisdom that arises through practice Training and practice of meditation. (2) Nature and characteristics of knowledge; empirical knowledge; or imaginary knowledge is to know things by apprehension through the five senses, which is fictitious knowledge and absolute knowledge or knowledge of the ultimate truth is the knowledge that arises from within the mind and (3) the criteria used to judge knowledge has 3 steps: knowledge arising from relationship with practice, knowledge arising from opposite practices and knowledge that supports the practice.

A comparison of differences and similarities is as follow; 1) There are three scope of knowledge of the Samkhya philosophy: (1) apparition, (2) inference, and (3) retelling of the scriptures. As for the scope of knowledge of Theravada Buddhist philosophy: (1) suppositional truth, (2) supreme truth, (3) paramattha truth, (4) noble truth. 2) The source of knowledge of the philosophy of waste-scattering is (1) apparent approximately, (2) roughly inferred, (3) roughly, as for the source of knowledge of Theravada Buddhist philosophy, there are three differences, namely (1) Suttamayapañña is wisdom or knowledge that arises through hearing (2) Jintamayapañña is wisdom or knowledge that arises from thought (3) Bhavanamayapañña is wisdom that arises through practice. 3) Nature and characteristics of knowledge in the philosophy of Samkhya, there are 3 types: (1) empirical knowledge; is the knowledge that we perceive directly sensory knowledge (2) knowledge from inference is the knowledge of things that have not yet been manifested through what has already been manifested; (3) knowledge of retelling is the knowledge of hearsay from a trusted person. As for Theravada Buddhist philosophy, there are two types of knowledge: (1) empirical knowledge; or fictitious knowledge; or paramatthasaccha knowledge; 4) there are three criteria used in judging knowledge intuitive Knowledge of the trash-sweeping philosophy: (1) Pramata; the knowledgeable, (2) Prameya; the perceived mood, (3) Prammana; approximation source of knowledge as for Theravada Buddhist philosophy, Ten beliefs are used as criteria for determining knowledge.

Keywords: Epistemology, Samkhya Philosophy, Theravada Buddhist Philosophy

1. บทนำ

ปรัชญาสาขะอยู่ในปรัชญาอินเดีย ปรัชญาสาขะนี้เป็นสำนักที่เก่าแก่อีกสำนักหนึ่ง ผู้ก่อตั้งคือกปิละ มีชีวิตอยู่ในราวก่อนพุทธกาลหนึ่งศตวรรษ ซึ่งปรัชญาอินเดียแต่ละสำนักก็มีขอบข่ายคล้ายกัน อาจแบ่งเป็นขอบข่ายได้ 3 ประการ (นงเยาว์ ชาญณรงค์, 2542: 7) คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยาและจริยศาสตร์ ทั้ง 3 ประการนี้อยู่ในขอบข่ายของปรัชญาอินเดีย แต่ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะเรื่องญาณวิทยา (Epistemology) หรือทฤษฎีความรู้เท่านั้น ซึ่งปรัชญาสาขะมีอาหารตาบสและอุทกตาบสเป็นเจ้าสำนัก ระบบปรัชญานี้กล่าวถึงการแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับสัจภาวะ โดยการจำแนกวัตถุแห่งการรับรู้ออกเป็นจำนวนต่าง ๆ มากถึง 25 ชนิด เป็นสัจภาวะความแท้จริง หรือเรียกว่า “ตัตตวะ” (บุญมี แพนแก้ว, 2541: 44) นี่คือนวคิดทางด้านญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ของปรัชญา

สาขชยะ ในทรรศนะเรื่องญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้ของปรัชญาสาขชยะจะสอดคล้องตามแนวคิดทาง ทฤษฎีความรู้ของปรัชญาสาขชยะดำเนินไปตามแนวความคิดทางอภิปรัชญา ซึ่งถือว่าที่มาแห่งความรู้ที่ถูกต้องมีเพียง 3 ทาง คือ 1) การประจักษ์ 2) การอนุมาน และ 3) การบอกเล่าของคัมภีร์ ส่วนที่มาแห่งความรู้นอกเหนือจากนี้จัดรวมเข้าใน 3 ทางนี้ ซึ่งความรู้ที่ถูกต้องจะต้องประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ 1) ผู้รู้ (ประมาตา) 2) สิ่งที่ได้รับรู้ (ประเมยะ) และ 3) ที่มาของความรู้อันถูกต้อง (ประมาณะ) ทั้ง 3 อย่างนี้ ที่มาของความรู้อันถูกต้องนับว่ามีส่วนอย่างสำคัญในการทำให้เกิดความรู้อันถูกต้อง (สุนทร ณ รั้งชี, 2545: 227) แต่ญาณวิทยาที่เป็นทฤษฎีความรู้นี้เป็นแนวคิดปรัชญาแบบ เทวนิยม แต่ยังมีญาณวิทยาหรือทฤษฎีความรู้แบบอเทวนิยมอีกแบบหนึ่งที่ต่างกันออกไป

พุทธปรัชญาเถรวาท ถ้าเอาหลักปรัชญาไปตีความหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา แล้วก็สามารถจัดเป็นระบบปรัชญาได้ ซึ่งในญาณวิทยา (Epistemology) หรือทฤษฎีแห่งความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท มี 3 ประการ (บุญมี แท่นแก้ว, 2541: 61) คือ 1) ความรู้เกิดจากการฟัง เรียกว่า สุตมยปัญญา 2) ความรู้เกิดจากการคิด เรียกว่า จินตามยปัญญา 3) ความรู้เกิดจากการอบรมฝึกฝน เรียกว่า ภวานามยปัญญา ความรู้ทั้ง 3 ทางนี้ เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ ซึ่งบ่อเกิดแห่งความรู้ประการ ที่หนึ่งนั้นแบ่ง ได้ 3 ทาง แต่ละทางสามารถเปรียบเทียบได้กับตรรกวิทยาของตะวันตก ส่วนบ่อเกิดแห่งความรู้ประการที่สามนั้นเป็นวิธี พิเศษสำหรับพุทธปรัชญา ซึ่งปรัชญาตะวันตกไม่สามารถจะค้นพบแหล่งแห่งความรู้ ทั้ง 3 ทางได้ (ประยงค์ แสนบุราณ, 2547: 60-61) คือ (1) สุตมยปัญญา คือ ปัญญาหรือความรู้ที่เกิดขึ้นเพราะการฟัง (Knowledge that is leaned from other) แต่ขอบเขตของสุตมยปัญญานั้น ไม่ได้หมายถึงเฉพาะความรู้ที่เกิดขึ้นจากฟังเท่านั้น แต่หมายถึง การศึกษาเล่าเรียน การอ่านตำรา หรือความรู้ที่เกิดขึ้นจากการลึ้มรส การสัมผัส รวมความว่า คือ ความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัส สุตมยปัญญาจึงไม่แตกต่างไปจากตรรกวิทยาแบบอุปนัย (Induction) เพราะยืนยันความรู้ที่ถูกต้อง ที่ต้องเกิดจากผัสสะเท่านั้น ความรู้ใด ๆ ที่ไม่ผ่านผัสสะ ถือว่าเป็นความรู้ไม่ถูกต้อง (2) จินตมยปัญญา คือ ปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากการคิด การพิจารณาหาเหตุผล (Knowledge that is thought out) ความรู้หรือปัญญาชนิดที่สองนี้ ยังไม่ยุติ เพียงเพราะมีประสบการณ์กับสิ่งนั้นเท่านั้น แต่ได้ครุ่นคิดตรองจากสิ่งที่ได้สัมผัส ให้มีความละเอียดลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น สร้างองค์ความรู้ด้วยกระบวนการของเหตุผล โดยมีกฎเกณฑ์เป็นส่วนประกอบในการสร้างความรู้ที่เกิดจากจินตมยปัญญาจึงเป็นพลังสมองแท้ (Mindful Power) โดยไม่มีประสบการณ์ มาเกี่ยวข้องในการสร้างจึงเปรียบได้กับตรรกวิทยาแบบนิรนัย (Deduction) เพราะเป็นการคิดหาเหตุผลโดยไม่ต้องอาศัยประสบการณ์ และ (3) ภวานามยปัญญา คือ ปัญญาที่เกิดขึ้นเพราะการฝึกฝน อบรม และลงมือปฏิบัติสมาธิพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าความรู้ชนิดนี้สำคัญที่สุด เพราะเป็นความรู้ที่เกิดจากฉานไม่ใช่ความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสเหมือนสุตมยปัญญาและจินตมยปัญญา แต่เป็นความรู้ที่เกิดขึ้นเพราะ

ความสงบแห่งจิตและความรู้ประกายวบขึ้นในดวงจิตด้วยอำนาจแห่งฌานที่เกิดจากสมาธิ ความรู้ที่เกิดจากการภาวนาเป็นความรู้สูงสุดในบรรดาความรู้ทั้ง 3 ประการนี้

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาญาณวิทยาของปรัชญาasanghye
2. เพื่อศึกษาญาณวิทยาของพุทธปรัชญาเถรวาท
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบญาณวิทยาของปรัชญาasanghye กับพุทธปรัชญาเถรวาท

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) วิเคราะห์เอกสาร โดยใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์ ซึ่งมีขั้นตอนการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ และวิธีการดำเนินงานวิจัย 6 ขั้นตอน ดังนี้

3.1 ขั้นสำรวจเอกสาร (Review of literature) หลังจากกำหนดเรื่องที่จะวิจัย จะต้องศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยศึกษาสาระความรู้ แนวความคิด หลักญาณวิทยาของปรัชญาasanghye กับพุทธปรัชญาเถรวาท ตลอดทั้งข้อมูลจากเอกสารที่รวบรวมทั้งหมด ทั้งในข้อมูลปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎก และข้อมูลทุติยภูมิ เอกสาร หนังสือ ตำราวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3.2 การออกแบบการวิจัย (Research design) ผู้วิจัยได้ออกแบบโครงสร้าง (Structure) และแนวทางในการดำเนินการวิจัย เพื่อให้ได้องค์ความรู้ของการวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด การออกแบบการวิจัยเป็นการวางกรอบแนวคิดในการวิจัย และเป็นการวางรายละเอียดภายใต้กรอบการวิจัยเชิงคุณภาพในรูปแบบมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.3 การรวบรวมข้อมูล (Data collection) ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้การรวบรวมข้อมูลทั้งหมดทั้งจากเอกสารในชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ ที่ผู้วิจัยได้กำหนดไว้ในแบบของการวิจัยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล (Data analysis) เป็นขั้นตอนที่ต่อจากขั้นการรวบรวมข้อมูลเมื่อผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลมาแล้ว ก็นำมาคัดเลือกข้อมูลที่มีความสมบูรณ์แล้วนำมาวิเคราะห์ ซึ่งวิเคราะห์ตามหลักวิชาการของงานวิจัยในรูปแบบของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.5 ขั้นนำเสนอข้อมูล ขั้นนี้เป็นขั้นสุดท้ายของการวิจัย ผู้วิจัยจะต้องสรุปผลรายงานการวิจัยตามที่ได้ศึกษาค้นคว้ามาทั้งหมดตามขั้นตอนของการวิจัย และให้ตรงตามรูปแบบการวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3.6 สร้างเป็นรูปเล่ม เพื่อให้เป็นประโยชน์ในเชิงวิชาการในการเปรียบเทียบญาณวิทยาของปรัชญาasanghye กับพุทธปรัชญาเถรวาท

4. สรุปผลการวิจัย

ปรัชญาสาขายะกับพุทธปรัชญาเถรวาทจัดอยู่ในปรัชญาอินเดีย ซึ่งแต่ละสำนักก็มีขอบข่ายคล้ายกัน อาจแบ่งเป็นขอบข่ายได้ 3 ขอบข่าย คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยา และจริยศาสตร์ ทั้ง 3 สาขานี้จัดอยู่ในขอบข่ายของปรัชญา แต่ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะเรื่องญาณวิทยาเท่านั้น ซึ่งญาณวิทยา (Epistemology) เป็นหลักทฤษฎีความรู้ ญาณวิทยาของปรัชญาสาขายะเป็นปรัชญาแบบเทวนิยม ซึ่งสำนักปรัชญานี้เป็นสำนักที่เก่าแก่อีกสำนักหนึ่ง ผู้ก่อตั้งคืออภิลัก্ষมีมีชีวิตอยู่ในราว ก่อนพุทธกาลหนึ่งศตวรรษ ในช่วงที่พระพุทธเจ้ายังไม่ได้ตรัสรู้เคยเสด็จไปศึกษาในสำนักปรัชญาสาขายะนี้ ซึ่งมีอาหารดาบสกับอุทกดาบสเป็นเจ้าสำนัก ระบบปรัชญานี้กล่าวถึงการแสวงหาความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับสัจภาวะ

1) ขอบเขตความรู้ของปรัชญาสาขายะ

ความรู้ของปรัชญาสาขายะนั้น ได้ดำเนินไปตามแนวความคิดทางอภิปรัชญา ซึ่งถือว่าขอบข่ายของความรู้ มี 3 ทาง คือ การประจักษ์ การอนุมาน และการบอกเล่าของคัมภีร์ ส่วนที่มาแห่งความรู้นอกเหนือจากนี้จัดรวมเข้าใน 3 ทางนี้

(1) ประจักษ์ประมาณ ความรู้ที่เรารับรู้โดยตรงทางประสาทสัมผัส ผู้รู้คือปุรุषซึ่งเป็นวิญญาณของบุคคลผู้รับรู้ ในกระบวนการแห่งการรับรู้ทางประสาทสัมผัสนั้น ปุรุषสัมผัสกับมโนส มโนสสัมผัสกับอายตนะภายใน และอายตนะภายในสัมผัสกับอายตนะภายนอก

(2) อนุมานประมาณ ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ยังไม่ประจักษ์โดยผ่านทางสิ่งที่ประจักษ์มาแล้วโดยอาศัยความสัมพันธ์ที่แน่นอนระหว่างสิ่งสองสิ่งเป็นตัวกลางเชื่อมโยงนำไปสู่ความรู้นั้น ความสัมพันธ์ที่แน่นอนระหว่างสองสิ่งดังกล่าว เรียกว่า วายาปติ

(3) ศัพท์ประมาณ ความรู้จากการบอกเล่า เป็นความรู้ที่เราไม่สามารถมีได้โดยการประจักษ์หรือจากการอนุมาน ความรู้จากการบอกเล่าอาจแบ่งออกได้ 2 ชนิด คือ เลวากิกะ คือการบอกเล่าของผู้ที่เชื่อถือได้ และไวทิกะคือความรู้จากพระเวท

2) บ่อเกิดความรู้ของปรัชญาสาขายะ

ปรัชญาสาขายะบ่อเกิดของความรู้ มี 3 ทาง ที่สามารถให้ความรู้ที่ถูกต้องได้ทางอื่นๆ นอกเหนือจากนี้แล้วไม่สามารถให้ความรู้ที่ถูกต้องได้

(1) ประจักษ์ประมาณ ปรัชญาสาขายะให้ความหมายว่า เป็นความรู้ที่เรารับรู้โดยตรงทางประสาทสัมผัส ปุรุषสัมผัสกับมโนสและมโนสสัมผัสกับอายตนะภายใน และอายตนะภายในสัมผัสกับอายตนะภายนอกจึงเกิดความรู้ขึ้น

(2) อนุมานประมาณ ปรัชญาสาขายะมีทัศนะว่า เป็นความรู้ที่เราคาดเอาจากสิ่งที่เรารู้แล้ว ประจักษ์แล้วไปสู่สิ่งที่เรายังไม่รู้ไม่ประจักษ์ แต่สิ่งที่เราประจักษ์กับสิ่งที่เรายังไม่ประจักษ์มีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก เพราะทั้งสองเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน

(3) ศัพท์ประมาณ ความรู้ที่เกิดจากศัพท์ประมาณของปรัชญาฮินดูทั่ว ๆ ไปนั้น เลวากิกะ คือ ความรู้ที่เกิดจากการบอกเล่า ของบุคคลที่เชื่อถือได้ และไวทิกะ คือ

ความรู้ที่เกิดจากคัมภีร์พระเวท ปรัชญาสาขชยะไม่ยอมรับความรู้โลกิกะ แต่ยอมรับเฉพาะความรู้ไวทิกะเท่านั้น เพราะถือว่าคัมภีร์พระเวทให้ความรู้ที่ถูกต้องแก่เราเกี่ยวกับความจริงเหนือผัสสะ

3) ธรรมชาติและลักษณะความรู้ของปรัชญาสาขชยะ

ทัศนะของปรัชญาสาขชยะเกี่ยวกับลักษณะของรู้นั้น แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ความรู้ประจักษ์ 2) ความรู้จากการอนุมาน 3) ความรู้จากการบอกเล่า ส่วนลักษณะของความรู้ในระบบปรัชญาอื่น ๆ นั้น

(1) ความรู้ประจักษ์ ตามทรรศนะของปรัชญาสาขชยะไม่มีอะไรแตกต่างจากความรู้ประจักษ์ของระบบอื่น ๆ ความรู้ประจักษ์ คือความรู้ที่เรารับรู้โดยตรงทางประสาทสัมผัส

(2) ความรู้จากการอนุมาน ตามทรรศนะของปรัชญาสาขชยะ คือความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ยังไม่ได้ประจักษ์ โดยผ่านสิ่งที่ประจักษ์แล้ว ซึ่งอาศัยความสัมพันธ์ที่แน่นอนระหว่างสิ่งสองสิ่งนั้นเป็นตัวกลางเชื่อมโยงนำไปสู่รู้นั้น ความสัมพันธ์ที่แน่นอนระหว่างสิ่งสองสิ่งนี้เรียกว่า “วยาปติ”

(3) ความรู้จากการบอกเล่า ตามทรรศนะของปรัชญาสาขชยะ คือความรู้จากการบอกเล่า เป็นความรู้ที่เราไม่สามารถมีได้โดยการประจักษ์หรือจากการอนุมาน

4) เกณฑ์ในการตัดสินความรู้ของปรัชญาสาขชยะ

ปรัชญาสาขชยะได้วางแนวคิดที่เป็นเกณฑ์ของการตัดสินความรู้ไว้ว่า ความรู้ต้องมีมาตรฐานเป็นของตนเองเสมอ โดยถือหลักการว่า ความรู้จะเกิดขึ้นมาได้เพราะความสัมพันธ์ระหว่างผู้รู้ สิ่งที่ถูกรู้ และสาเหตุแห่งความรู้ันถูกต้อง

(1) ประมาตะ คือผู้รู้ หมายถึง ปुरुष ซึ่งเป็นธาตุรู้และเป็นที่มาของความรู้ทั้งปวง หรือเป็นฐานแห่งความรู้ทุกอย่าง

(2) ประเมยะ คืออารมณ์ที่ถูกรู้ หมายถึง อายตนะภายนอก มีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สัมผัส และธรรมารมณ์ซึ่งเป็นวัตถุแห่งความรู้ที่ป้อนให้เกิดความรู้

(3) ประมานะ คือบ่อเกิดแห่งความรู้ หมายถึง เครื่องมือให้ได้ความรู้มาได้แก่ อายตนะภายใน มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจซึ่งเป็นผู้รับวัตถุภายนอกแล้วนำส่งปुरुष

ดังนั้น เกณฑ์การตัดสินความรู้ของสาขชยะนี้ จึงต้องมีองค์ประกอบทั้ง 3 นี้ คือ (1) ประมาตะ ผู้รู้ (2) ประเมยะ สิ่งที่ถูกรู้ และ (3) ประมานะ บ่อเกิดของความรู้ ถ้าครบองค์ประกอบทั้ง 3 นี้ถือว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้องในทฤษฎีความรู้ของปรัชญาสาขชยะ

4.2 พุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง บรรดาคำสอนอธิบายความในพระไตรปิฎกตามแนวเหตุผล นักปรัชญาจึงถือว่าพระไตรปิฎกเป็นเพียงคำประศาสน์ของพระองค์โดยเฉพาะไม่เกี่ยวกับการตรัสรู้ของพระองค์ พุทธปรัชญาเถรวาทคือหลักคำสอนเกี่ยวกับสัจธรรม (ความจริง) จริยธรรม (หลักปฏิบัติ) บางประการของพระพุทธศาสนาที่นำมาศึกษาวิเคราะห์

ด้วยการใช้เหตุผลตามวิธีการทางปรัชญา วิธีการของปรัชญาก็คือการตั้งประเด็นสงสัย ตั้งคำถามแล้วนำเสนอเหตุผลที่จะสนับสนุนหรือโต้แย้ง แต่ท้ายที่สุดแล้วจะไม่มี การนำเสนอ บทสรุปที่ชัดเจน เพราะประเด็นทางปรัชญาจะมีลักษณะเป็นประเด็นปลายเปิด มีช่องทาง ที่เปิดโอกาสให้แต่ละคนได้แสดงความคิดเห็นสนับสนุนหรือโต้แย้งได้ตลอดเวลา ปรัชญาใน ส่วนที่เป็นตัวความรู้ หรือองค์ความรู้ หมายถึง ความรู้ที่ยังถกเถียงกันได้ ยังอยู่ในขั้นสงสัย เป้าหมายของปรัชญาคือรู้เพื่อรู้ หรือรู้เพื่อสืบค้น ส่วนความรู้ใดที่มีบทสรุปชัดเจนจนสามารถ ตั้งเป็นทฤษฎีได้ จะกลายเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาใดสาขาหนึ่ง

1) ขอบข่ายความรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธปรัชญาเถรวาท พระพุทธองค์ตรัสเกี่ยวกับเรื่องความจริงเป็นหลัก เช่น เรื่องทุกข์ เรื่องไตรลักษณ์ เป็นต้น เพื่อสอนให้พุทธบริษัทมีสติรอบคอบ โดยคิดอยู่เสมอว่า ถ้าความจริงเป็นเช่นนี้ ทำอย่างไรชีวิตจึงจะมีความสุขสมบูรณ์ และพบกับความสุขที่แท้จริงได้ ซึ่งความจริงที่มนุษย์เราศึกษาและรู้จักในโลกมี 2 ขอบข่าย คือ

(1) สมมติ คือความจริงโดยสมมติ เป็นความจริงชั้นนอกหรือความจริง ผิวดินที่ชาวโลกสมมติกันว่าเป็นจริง หรือที่มนุษย์ส่วนมากยอมรับและใช้ดำเนิน ชีวิตประจำวัน เพื่อความสะดวกสบายในการติดต่อสังสรรค์

(2) สภาวสัจจะ คือความจริงตามสภาวะ เป็นความจริงที่ได้จากการ ศึกษาค้นคว้า วิจัย วิเคราะห์วิจารณ์ให้ลึกซึ้งลงไปจนสามารถรู้ความจริงในระดับลึก เช่น “น้ำ” เป็นความความจริงตามสภาวะ เพราะน้ำเป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นด้วยไฮโดรเจน 2 ปริมาณ และออกซิเจนอีก 1 ปริมาณนั้นเป็นความจริงตามสภาวะของน้ำ

2) บ่อเกิดแห่งความรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาท

บ่อเกิดแห่งปัญญาหรือความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท มี 3 ทาง เป็นวิธีพิเศษ ของพุทธปรัชญาเถรวาท ความรู้เกิดจากปัญญาทั้ง 3 ได้แก่

(1) สุตมยปัญญา คือปัญญาหรือความรู้ที่เกิดขึ้นเพราะการฟัง แต่ขอบเขตของสุตมยปัญญานั้น ไม่ได้หมายถึงเฉพาะความรู้ที่เกิดขึ้นจากฟังเท่านั้น แต่หมายถึง การศึกษาเล่าเรียน การอ่านตำรา หรือความรู้ที่เกิดขึ้นจากการลิ้มรส การสัมผัส รวมความว่า คือ ความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัส

(2) จินตามยปัญญา คือปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากความคิด การพิจารณาหาเหตุผล ความรู้หรือปัญญาชนิดที่สองนี้ไม่ใช่ยุดิ เพราะมีประสบการณ์กับสิ่ง นั้นเท่านั้น แต่ได้ครุ่นคิดตรองจากสิ่งที่ได้สัมผัสให้มีความละเอียดลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น

(3) ภาวนามยปัญญา คือปัญญาที่เกิดขึ้นเพราะการฝึกฝน อบรม และลงมือปฏิบัติสมาธิพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าความรู้ชนิดนี้สำคัญที่สุด เพราะเป็นความรู้ที่เกิด จากฌาน ไม่ใช่ความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสเหมือนสุตมยปัญญาและจิตมยปัญญา แต่เป็น ความรู้ที่เกิดขึ้นเพราะความสงบแห่งจิต

3) ธรรมชาติและลักษณะความรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาท

ในพุทธปรัชญาเถรวาทธรรมชาติของความรู้ (Nature of Knowledge) สามารถอธิบายใน 2 รูปแบบ คือ

(1) ธรรมชาติของความรู้ในแบบที่ 1 อธิบายถึงการรับรู้โดยบริสุทธิ์ที่อาศัยประสาทสัมผัสทางร่างกาย และรูปแบบการกระทำและผลลัพธ์จากการกระทำ การรับรู้โดยบริสุทธิ์ที่อาศัยประสาทสัมผัสทางร่างกาย เข้าไปรู้สึกและรับรู้อารมณ์ และใช้จิตในการรับรู้คุณสมบัติแบบละเอียดของสิ่ง ๆ นั้น

(2) ธรรมชาติของความรู้ในแบบที่ 2 อธิบายถึงรูปแบบการกระทำและผลลัพธ์จากการกระทำ การกระทำของมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นเหตุให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด โดยเริ่มต้นจากเวทนา หรือการเสวยอารมณ์ และเมื่อเสวยอารมณ์ก็จะเกิดการจำได้หมายรู้ในอารมณ์นั้นหรือสัญญา โดยสัญญาเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดว่าชีวิตจะไปในทิศทางใดส่วนลักษณะความรู้เป็น 2 นัย คือ (1) โลภินัย เป็นความหมายของความรู้ที่อยู่ภายใต้ประสบการณ์หรืออยู่ในขอบเขตของประสาทสัมผัสเข้าถึงได้ เป็นความหมายในระดับปุถุชนทั่วไปสามารถเข้าถึงความรู้ระดับนี้ได้ อาจเรียกได้ว่าเป็นการรู้หรือการรับรู้โดยทั่วไป เช่น คำว่า สัญญา วิญญาณ ทัณฺณหรือศรัทธา เป็นต้น (2) โลกุตตรนัย คือ ความหมายของความรู้ที่อยู่เหนือประสบการณ์หรืออยู่นอกขอบเขตของประสาทสัมผัสเข้าถึงได้และเป็นไปเพื่อความรู้แจ้งแห่งธรรม เช่น คำว่า ปัญญา ญาณ อภิญญา อัญญา หรือโพธิ เป็นต้น

4) เกณฑ์ตัดสินความรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาท

ส่วนเกณฑ์ใช้ในการตัดสินความรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น พระพุทธองค์ทรงเน้นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรง ในพุทธปรัชญาเถรวาทได้วางหลักการตัดสินความรู้เอาไว้ดังข้อความที่ปรากฏในกาลามสูตร คือ (1) อย่าปลงใจเชื่อเพราะได้ฟังตาม ๆ กันมา (2) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการถือสืบ ๆ กันมา (3) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการเล่าลือ (4) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอ้างตำรา (5) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเหตุผลทางตรรกะ (6) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการคาดคะเน (อนุมาน) (7) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการคิดตรองตามแนวเหตุผล (8) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พินิจแล้ว (9) อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปร่างลักษณะว่าน่าเป็นไปได้ (10) อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าสมณนี้เป็นครูของเรา

4.3 เปรียบเทียบความแตกต่างและความเหมือนของปรัชญาสาขชยะกับพุทธปรัชญาเถรวาท

จากการศึกษาเปรียบเทียบญาณวิทยาของปรัชญาสาขชยะกับพุทธปรัชญาเถรวาท ในประเด็นต่าง ๆ คือ ขอบข่ายความรู้ บ่อเกิดแห่งความรู้ ธรรมชาติและลักษณะความรู้ และเกณฑ์ ตัดสินความรู้ ผู้วิจัยสามารถเปรียบเทียบความแตกต่างและความเหมือนของปรัชญาสาขชยะกับพุทธปรัชญาเถรวาทได้ดังนี้

1) เปรียบเทียบขอบข่ายความรู้ของปรัชญาสาขชยะกับพุทธปรัชญาเถรวาท

ขอบข่ายของความรู้ของปรัชญาสาขชยะนั้นมี 3 คือ (1) การประจักษ์

ความรู้ที่เรารับรู้โดยตรงทางประสาทสัมผัส (2) การอนุมาน ความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ยังไม่ประจักษ์โดยผ่านทางสิ่งที่ประจักษ์มาแล้ว และ (3) การบอกเล่าของคัมภีร์ ส่วนขอบข่ายของความรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาท (1) สมมติสัจจะ คือความจริงโดยสมมติ เป็นความจริงขั้นนอกหรือความจริงผิวเผินที่ชาวโลกสมมติ กันว่าเป็นจริง (2) สภาวะสัจจะ คือความจริงตามสภาวะ เป็นความจริงที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า วินิจฉัย วิเคราะห์วิจารณ์ให้ลึกซึ้งลงไปจนสามารถรู้ความจริงในระดับลึก (3) ปรมัตถสัจจะ คือความจริงขั้นปรมัตถ์ เช่น นรก สวรรค์ นิพพาน (4) อริยสัจ คือความจริงอย่างยิ่ง เป็นความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยเจ้า ปรัชญาทั้งสองนี้มีความแตกต่างกัน ส่วนขอบข่ายความรู้ของปรัชญาทั้งสองนี้ที่มีความเหมือนกัน คือ (1) การประจักษ์ คือความรู้ที่เรารับรู้โดยตรงทางประสาทสัมผัสส่วนความรู้ อีก 2 ประเภท ความรู้การอนุมาน และความรู้จากการบอกเล่าของปรัชญาสาขายะนี้ มีความแตกต่างจากพุทธปรัชญาเถรวาท

2) เปรียบเทียบบ่อเกิดแห่งความรู้ของปรัชญาสาขายะกับพุทธปรัชญาเถรวาท

บ่อเกิดแห่งความรู้ของปรัชญาสาขายะ คือ (1) ประจักษ์ประมาณ คือความรู้ที่เรารับรู้โดยตรงทางประสาทสัมผัส (2) อนุมานประมาณ คือความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่ยังไม่ประจักษ์โดยผ่านทางสิ่งที่ประจักษ์มาแล้ว (3) ศัพท์ประมาณ คือความรู้จากการบอกเล่าของผู้ที่เชื่อถือได้ และความรู้จากพระเวท ความรู้ที่เราไม่สามารถมีได้โดยการประจักษ์หรือจากการอนุมาน ส่วนบ่อเกิดความรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาท มี 3 ประการ ซึ่งมีความแตกต่างกัน คือ (1) สุตมยปัญญา คือปัญญาหรือความรู้ที่เกิดขึ้นเพราะการฟัง ความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัส (2) จินตามยปัญญา คือปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากความคิด การพิจารณาหาเหตุผล และ (3) ภวานามยปัญญา คือปัญญาที่เกิดขึ้นเพราะการฝึกฝน อบรมและลงมือปฏิบัติสมาธิ พุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าความรู้ชนิดนี้สำคัญที่สุด เพราะเป็นความรู้ที่เกิดจากมานไม่ใช่ความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสเหมือนสุตมยปัญญาและจิตมยปัญญา ส่วนบ่อเกิดความรู้ที่มีความเหมือนกันก็คือ (1) สุตมยปัญญา คือปัญญาหรือความรู้ที่เกิดขึ้นเพราะการฟัง ความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัส (2) จินตามยปัญญา คือปัญญาหรือความรู้ที่เกิดจากความคิด การพิจารณาหาเหตุผล ส่วนความแตกต่างกันก็คือภวานามยปัญญา ซึ่งปัญญาที่เกิดขึ้นเพราะการฝึกฝน อบรมและลงมือปฏิบัติสมาธิพุทธปรัชญาเถรวาทถือว่าความรู้ชนิดนี้สำคัญที่สุด เพราะเป็นความรู้ที่เกิดจากมานไม่ใช่ความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัส บ่อเกิดของความรู้ประเภทนี้มีความแตกต่างจากปรัชญาสาขายะ

3) เปรียบเทียบธรรมชาติและลักษณะความรู้ของปรัชญาสาขายะกับพุทธปรัชญา

ธรรมชาติและลักษณะความรู้ของปรัชญาสาขายะและพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น ปรัชญาสาขายะ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ 1) ความรู้ประจักษ์ คือความรู้ที่เรารับรู้โดยตรงทางประสาทสัมผัส การรับรู้โดยวิธีประจักษ์ มี 2 ชั้น คือ (1) นิรวักลปะ ชั้นคลุมเครือ คือเกิดในขณะแรกของการรับรู้ หมายถึงเอาเพียงอายตนะภายในสัมผัสกับอายตนะภายนอก

(2) สวิกุลปะ ชั้นแจ่มแจ้ง คือชั้นที่ต่อเนื่องมาจากชั้นนิรวิกุลปะปะ เป็นชั้นที่จิตวิเคราะห์ สงเคราะห์และตีความข้อมูลแห่งการรับรู้แล้ว 2) ความรู้จากการอนุมาน คือความรู้เกี่ยวกับ สิ่งที่ยังไม่ได้ประจักษ์โดยผ่านสิ่งที่ประจักษ์แล้ว การอนุมานมี 2 ประเภท คือ (1) วิตะ การอนุมานเชิงยืนยัน คือเป็นการอนุมานเชิงยืนยันโดยถือเอาญาติติที่เป็นการยืนยันทั่วไปเป็นหลัก (2) อวิตะ การอนุมานเชิงปฏิเสธ คือเป็นการอนุมานเชิงปฏิเสธโดยถือเอาญาติติที่เป็นการ ปฏิเสธทั่วไปเป็นหลัก 3) ความรู้จากการบอกเล่า คือความรู้จากการบอกเล่าเป็นความรู้ ที่เราไม่สามารถมีได้ โดยการประจักษ์หรือจากการอนุมาน ความรู้จากการบอกเล่าทั่วไป มี 2 ประเภท คือ (1) เลากิกะ ความรู้จากการบอกเล่านี้คือการบอกเล่าของผู้ที่เชื่อถือได้ทั่ว ๆ ไป และ (2) ไวกิกะ ความรู้จากการบอกเล่านี้ คือเป็นความรู้จากการบอกเล่าที่แท้จริง จากคัมภีร์พระเวท ส่วนธรรมชาติและลักษณะของความรู้ของพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น มี 2 รูปแบบ คือ ธรรมชาติของความรู้ในแบบที่ 1 อธิบายถึงการรับรู้โดยบริสุทธิ์ที่อาศัย ประสาทสัมผัสทางร่างกาย และรูปแบบการกระทำและผลลัพธ์จากการกระทำ การรับรู้โดย บริสุทธิ์ที่อาศัยประสาทสัมผัสทางร่างกาย เข้าไปสู่สิกและรับรู้อารมณ์ และใช้จิตในการรับรู้ คุณสมบัติแบบละเอียดของสิ่ง ๆ นั้น และแบบที่ 2 อธิบายถึงรูปแบบและผลลัพธ์จากการ กระทำ การกระทำของมนุษย์ในทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่าเป็นเหตุให้เกิดการเวียนว่ายตาย เกิด โดยเริ่มต้นจากเวทนาหรือการเสวยอารมณ์ และเมื่อเสวยอารมณ์ ก็จะมีการจำได้ หมายรู้ในอารมณ์นั้นหรือสัญญา โดยสัญญาจะเป็นส่วนสำคัญในการกำหนดว่าชีวิตจะไป ในทิศทางใดขึ้นอยู่กับความบริสุทธิ์ของสัญญา ซึ่งจะผลักดันให้เกิดกระบวนการ 2 รูปแบบ คือ กระบวนการแบบวิวิธภูมิเกิดจากสัญญาบริสุทธิ์ คลายซึ่งค้นหา มานะ และทิฏฐิอันเป็น แรงผลักดันปรุงแต่งอารมณ์ให้เกิดเป็นสิ่งที่นั่นสิ่งนี้ ซึ่งธรรมชาติและลักษณะของความรู้ ประเภทนี้มีความแตกต่างจากปรัชญาสาขายะ

4) เปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินความรู้ของปรัชญาสาขายะกับพุทธปรัชญาเถรวาท

ปรัชญาสาขายะได้วางเกณฑ์ตัดสินความรู้ไว้ว่า ต้องประกอบด้วย องค์ประกอบ 3 ประการ คือ (1) ประมาตะ คือ ผู้รู้ หมายถึง บุรุษะ ซึ่งเป็นธาตุรู้และเป็น ที่มาของความรู้ทั้งปวง หรือเป็นฐานแห่งความรู้ทุกอย่าง (2) ประเมยะ คือ อารมณ์ที่ถูกรู้ หมายถึง อายตนะภายนอก มีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สัมผัส และธรรมารมณ์ซึ่งเป็น วัตถุแห่งความรู้ที่ป้อนให้เกิดความรู้ (3) ประมาณะ คือ บ่อเกิดแห่งความรู้ หมายถึง เครื่องมือให้ได้ความรู้มา ได้แก่ อายตนะภายใน มีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งเป็นผู้รับวัตถุ ภายนอกแล้งนำส่งบุรุษะ องค์ประกอบ 3 ประการนี้ คือ องค์ประกอบของความรู้ ถ้าขาดอันใด อันหนึ่งไปก็จะเป็นไปไม่ได้ความรู้ขึ้นมา ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาทนั้นได้วางเกณฑ์ตัดสิน ความรู้เอาไว้ ดังข้อความที่ปรากฏใน กาลามสูตรดังนี้ (1) อย่าปลงใจเชื่อเพราะได้ฟังตาม ๆ กันมา (2) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการถือสืบ ๆ กันมา (3) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการเล่าลือ (4) อย่าปลงใจเชื่อ เพราะการอ้างตำรา (5) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเหตุผลทางตรรกะ (6) อย่าปลงใจเชื่อเพราะ การคาดคะเน หรืออนุมาน (7) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการคิดตรองตามแนวเหตุผล

(8) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้ากันได้กับทฤษฎีที่พิสูจน์แล้ว (9) อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปร่างลักษณะว่าน่าเป็นไปได้ (10) อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา
เกณฑ์ตัดสินความรู้พุทธปรัชญาเถรวาทมีความแตกต่างจากปรัชญาสาขายะ

5. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเปรียบเทียบญาณวิทยาของปรัชญาสาขายะกับพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า ยังมีประเด็นที่น่าสนใจอีกหลายประเด็นที่น่าจะศึกษาเพิ่มเติม คือ

1. การศึกษาเปรียบเทียบอภิปรัชญาของพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาสาขายะ
2. การศึกษาทฤษฎีความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทเพื่อการพัฒนาความรู้ในสังคมไทยยุคโลกาภิวัตน์
3. การศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีอิทธิพลต่อระบบการศึกษาของสังคมไทย

เอกสารอ้างอิง

- นงเยาว์ ชาญณรงค์. (2542). **ปรัชญาอินเดีย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- บุญมี แทนแก้ว. (2541). **ปรัชญา**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ประยงค์ แสนบุราณ. (2547). **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุนทร ณ รัชชี. (2545). **ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.